

Меҳргон – ҷашни худсозӣ ва ҳувиятмадорӣ

(ба муносибати ҷашни Меҳргон)

Аслан, ҷашну ойинҳои миллию мардумӣ таҷассумкунандаи кайфияти зиндагии иҷтимоӣ, фикрӣ, ахлоқӣ ва маданӣ буда, рӯҳияи миллию мардумиро дар тули зиндагии башарӣ ифода менамоянд. Ба василаи иҷрои маросимоти ҷашнию ойинӣ ҷомеа ва мардум зиндагии худро як навъ сару сомон мебахшанд ва аз ҳузури ғайиҳои худ дар арсаи вучуд дарак медиҳанд. Арсаи вучуд барои инсон ҷавлоғҳи андеша, тафаккур ва кунӣши ӯ буда, дар як чунин майдони фароҳе (ҷаҳону ҳастӣ дар назар аст) ба набард мепардозад ва дар бомдоди зуҳури ҳушмандӣ, дар қолаби афсонаю устура ва бовару эътиқодот масири муборизаро таъйин намуда, бад-он минвол то ба имрӯз бардамона гом мебардорад. Аз ин ҷост, ки бар мабнои устураматҳои бостонӣ аносири фарҳангии як ҷомеа дар тӯли таърих идома меёбанд ва ин аносирро бо густариши худ аз насл ба насл дигар ва аср ба аср дигар мунтақил мекунад (ниг.: Устураматҳои ҳувиятсоз. Ҳузури «Шоҳнома» дар адаб ва фарҳанги иронӣ. Ба кӯшиши Баҳман Номвари Мутлақ. –Техрон: Ширкати интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 1387. -С.7).

Бо таваҷҷуҳ ба ин, дар доираи фарҳанги форсии тоҷикӣ, бо назардошти махсусиятҳои муҳитзистӣ ва иҷтимоӣ тайи таърихи пешин ҷашнҳои миллию мардумии Наврӯз, Тиргон, Меҳргон, Сада ва амсоли инҳо барои танзими барномаҳои зиндагии инсонӣ офарида ва роҳандозӣ шудаанд (ниг.: Рӯҳуламинӣ, Маҳмуд. Ойинҳо ва ҷашнҳои куҳан дар Ирони имрӯз. Техрон, ҷопи аввал, 1376. –С.15). Воқеият ин аст, ки зиндагии ойинӣ ва маросимии мардуми форсу тоҷик ба умқи таърих дакка меҳӯрад ва қор то ба ҷойе расидааст, ки донишманди маъруфи иронӣ, устод Ҳошим Разӣ умри ҷашнҳои бостонии миллий ба умри миллату халқ баробар доништааст (ниг.: Разӣ, Ҳошим. Гоҳшуморӣ ва ҷашнҳои Ирони бостон. Техрон: Беҳҷат, 1380. -С.17). Гузашта аз ин, ҳар як ҷашну ойин ва маросим мушаххасоти худро дорост, аммо руҳи умумие, ки дар тамоми сатҳҳои ойиншиносии миллий ба мушоҳида мерасад, меҳрпарастӣ, инсонсолорӣ ва ҳушгузаронию ҳушнудипсандист. Нуқтаи меҳварии ҷашнҳои миллию мардумӣ даъвати табақаҳои гуногуни иҷтимоӣ ба иҷрои маросим аст, ки махсусият ва вежагии умумимиллӣ ва умумимардумӣ мебошад.

Дар силсилаи ойину чашнҳои миллию мардумӣ чашни Меҳргон ҷойгоҳи вежа дорад. Қабл аз ҳама, Меҳргон аз пешина ва собиқаи амиқи фалсафӣ бархурдор аст, ки дар доираи асотири бостонии милли таҳаққуқ ёфтааст. Аз лиҳози истилоҳӣ, вожаи «*Меҳр*» дар забони паҳлавӣ дар шакли «*митр*» (*mitr*) омада, маъниҳои дӯстӣ, муҳаббат, офтоб ва хуршедро ифода карда, исми яке аз Худоёни қабл аз зардуштӣ будааст, ки онро рабуннавӣ офтоб медонистаанд (ниг.: Фарҳанги форсии Амид. Таълифи Ҳасан Амид. Чилди севум. –Техрон: Амири Кабир, 1365. –С. 2344). Дар «*Авасто*» калимаи «*мит*» (*mit*) бо маънои дӯст доштан, меҳрубонӣ нишон додан, дӯст будан, ҳаморӯз ё бо ҳам будан омадааст. Лафзи «*митра*» ё «*митро*» (*mitra*) ҳамчунин неруи доранда ва ниғаҳдорандаи рӯшноиро ифода мекард. Аз рӯи маълумоти «*Авасто*», *Меҳр* (*митр*) аз куҳантарин ва бонуфузтарин Эзадони ҳиндуиронист. Дар забони форсии бостон ба шакли «*мисра*» (*migra*) дар паҳлавӣ «*митра*» (*mitra*) дар форсӣ ба шакли меҳр омада, Худои рӯшноӣ ва паймон ба ҳисоб мерафт ва дорои ҳазор гӯш ва даҳ ҳазор чашм буд, то аҳду паймонҳоро бипояд. Ба ҷуз ин, дар Эрони бостон рӯзи шонздаҳуми *Меҳрмоҳ* *Меҳррӯз* номида мешуд ва чун номи моҳу рӯз яксон мешуд, он рӯзро Меҳргон ном ниҳода чашн мегирифтанд (ниг.: Баҳромӣ, Эҳсон. Фарҳанги вожаҳои Авасто. –Ҷ. 11. –Техрон, 1369. –С.1119-1122). Ба ин тариқ, Меҳргон бо вожаи «*митро*» (*меҳр*) пайванди луғавӣ ва истилоҳӣ дошта, дар асотири бостонӣ ва миёнаи паҳлавӣ ба сифати Эзади фурӯғу рӯшноӣ ва аҳду паймон шинохта шудааст. Аз ин ҷост, ки номи чашни Меҳргон дар сарчашмаҳои бостонӣ ба гунаи «*Митракона*» зикр шудааст (ниг.: Раҳимов Дилшод. Фолклори тоҷик. –Душанбе: «Эҷод», 2009. –С.196). Иттифоқан, Меҳргон рӯзи таваллуди дубораи Меҳр аст ва тибқи назари Абӯрайҳони Берунӣ, ин рӯз дар айёми куҳан рӯзи аввали зимистон будааст (ниг.: Берунӣ, Абӯрайҳон. Осор-ул-боқия. Тарҷумаи Акбари Доносиришт. –Техрон: Амири Кабир, 1362. –С.339). Бинобар ин, бо Ялдо мутобиқ мешавад, ки чашни мелодии Меҳр аст (ниг.: Шамисо Сирус. Крисмас ва шаби Чилла. //Кайҳони фарҳангӣ, шуморати 9, Озари 1368. –С.32). Чун дар ин матлаби маҳдуди чашнӣ маҷоли тавзеҳи мушаххасоти Эзади Меҳр ва нуфузи он дар паҳнои фарҳанги бумию минтақавӣ ва башарино надорем, ногузир ба масъалаи чашни Меҳргон мепардозем.

Муҳаққиқони муосир дар робита бо чашни Меҳргон бар ин таъкид мекунанд, ки дар рӯзшумории куҳани Ирон ҳар як аз сӣ рӯзи моҳ ном

дорад, ки исми дувоздах моҳи сол низ дар миёни онҳо ҳаст. Дар гузашта миёни мардум расм будааст, ки ҳар моҳ, ки номи моҳу номи рӯз баробар меомадааст, он рӯзро ҷашн мегирифтанд. Аз он ҷашнҳои дувоздахгона (фарвардингон, урдубиҳиштгон ва амсоли онҳо) пас аз ислом танҳо Меҳргон ба таври расмӣ ва шукӯҳманд таҷлил мегардидааст (ниг.: Рӯҳуламинӣ, Маҳмуд. Ойинҳо ва ҷашнҳои куҳан дар Ирони имрӯз (нигариш ва пажӯҳише мардумшинохтӣ). –Техрон, 1376. –С.79). Дар сарчашмаҳои асримиёнагӣ маҳал, макон, мушаххасот ва густураи ҷашни Меҳргон инъикос ёфтааст.

Ҷашни Меҳргон монанди ҷашнҳои дигари аҷдодӣ (мисли Наврӯзу Тиргон ва Сада) ҷанбаҳои амиқи фалсафӣ, иҷтимоӣ, тақвимӣ-нучумӣ(фалакӣ), кишоварзӣ ва маданӣ дорад. Зимнан, таҷлили ҷашни Меҳргон бо ҳаводиси устуравии пирӯзии Фаридун бар Беваросп (Заҳҳок) иртиботи сириштӣ ва фикрӣ пайдо намудааст. Дар ин замина, фарҳангшиноси бузурги асримиёнагии тоҷик Абурайҳони Берунӣ, ки доир ба зиндагии оӣинӣ ва маросимии миллию мардумӣ таълифоти ҷиддӣ ба мерос гузоштааст, дар «ат-Тафҳим» нигоштааст: «Меҳргон шонздаҳум рӯз аст аз меҳрмоҳ ва номаш Меҳр, андар ин рӯз Афридун зафар ёфт бар Беварасби ҷоду, он ки маъруф аст ба Заҳҳок ва ба кӯҳи Дамованд боздошт ва рӯзҳо, ки сипаси Меҳргон аст, ҳама ҷашнанд ба кирдори он-ч пас аз Наврӯз бувад» (ниг.: Берунӣ, Абурайҳон. Ат-Тафҳим-ал-авоил саноат-ут-танҷим. Тасҳеҳи устод Ҷалолуддини Ҳумой. –Техрон. 1357. –С.254). Бар илова, ба қиёми Коваи оҳангар, пирӯзии ӯ бар Заҳҳоки морон ва ба шохӣ расидани Фаридун нисбат гирифтани ҷашни Меҳргон аз мушаххасоти муҳимми ин ҷашни аҷдодӣ ба шумор меравад. Бар ин асос, ин ҷашн бештар дoston ва устураи қиёми Коваи оҳангар дар баробари бедодгариҳои Заҳҳокро таҷассум мекунад, ки ёдмони ин ҷашни намодин мебошад. Асотир ва боварҳои қадимаи миллии Заҳҳок (шакли қадимиаш “Ажидахҳок”)-ро алайҳи рӯшанӣ ва барподорандаи торикӣ эълom доштаанд. Заҳҳок балъандаи Хуршед аст ва дар миёни омма то имрӯз расме роиҷ аст, ки ҳангоми кусуф ё гирифтани Офтоб мардум табло ташт мезананд, то Заҳҳок Хуршедро раҳо кунад (ниг.: Шамисо Сирус. Тарҳи аслии dostonи

Рустам ва Исфандиёр. Дар перомуни Рустам ва Исфандиёр. –Техрон, 1369. –С.23). Пас, шигифт нест, ки рӯзи пирӯзии Фаридун бар Заҳҳок «Меҳргон» номида шудааст (ниг.: Берунӣ, Абӯрайҳон. Осор-ул-боқия. Тарҷумаи Акбари Доносиришт. –Техрон: Амири Кабир, 1362. –С.340). Гузашта аз ин, бовар ва эътиқод ба Эзади Меҳр ва ойинҳои меҳрӣ (митройӣ), ки пеш аз Зардушт дар Ҳинду Ирон вучуд дошта, ба моҳи Меҳр ва ҷашни Меҳргон симои динии бештаре афзудааст (ниг.: Рухуламинӣ, Маҳмуд. Ойинҳо ва ҷашнҳои куҳан дар Ирони имрӯз (нигариш ва пажӯҳише мардумшинохтӣ). –Техрон, 1376. –С.86).

Бузургони адабу фарҳанги миллии Дақиқӣ, Фирдавсӣ ва Асадии Тӯсӣ аз ҷашни Меҳргон ва махсусиятҳои он ёд кардаанд. Масалан, Дақиқӣ гуфтааст:

Меҳргон омад, ҷашни малик Афридуно,
Он кучо Гов беҳ парвардаш Бармоюно.

Ба дунболи ин, Ҳаким Фирдавсӣ дар достони «Фаридун» ҳудуди даҳ байтро ба таъсиси ҷашни Меҳргон, иллати зухур ва маросими он ихтисос додааст. Ба ин абёт таваҷҷуҳ мекунем:

Фаридун чу шуд бар ҷаҳон комгор,
Надонист чуз хештан шаҳриёр.
Ба расми каён тоҷу тахти меҳӣ,
Биёрост бо кохи шоҳаншаҳӣ.
**Ба рӯзи хучаста сари Меҳрмоҳ,
Ба сар барниҳод он каёникулоҳ.**
Замона беандӯҳ гашт аз бадӣ,
Гирифтанд ҳар кас раҳи Эзадӣ.
**Дил аз довариҳо бипардохтанд,
Ба ойин яке ҷашни нав сохтанд.**
Нишастанд фарзонагон шодком,
Гирифтанд ҳар як зи ёқут чом.
**Майи рӯшану чехраи шоҳи нав,
Ҷаҳон нав зи доду сари моҳи нав.**
**Бифармуд, то оташ афрӯхтанд,
Ҳама анбару заъфарон сӯхтанд.**

**Парастидани Меҳргон дини ўст,
Таносоию хўрдан ойини ўст.**

Агар ёдгор аст аз ў моҳмеҳр,

Бикўшу ба ранҷ эч манмой чеҳр.

(ниг.: Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. –Ҷилди аввал. –Теҳрон: Корвон, 1387. -С.87-88)

Ҳамчуни дар баҳши «Банд кардани Фаридун Заҳҳокро», ки ба достони Заҳҳок марбут аст, Фирдавсӣ аз мушаххасоти кори Фаридун суҳан дар миён оварда, тарҳи масъалаи азнавсозмондиҳӣ, низоммандии давлатӣ ва ташаккули табақоти иҷтимоӣ, танзими касбу кор ва ҳирфаю пешаро, ки дар ҳазораи Ҷамшед иттифоқ афтада буду дар ҳазораи Заҳҳок ба ҳукми фаромӯшӣ супурда шуд, бозгӯ мекунад. Ҳаками Тӯс ба таври мушаххас дар ҳаҷми 12 байт (абёти 436 - 447) пирӯзии Фаридун бар Заҳҳок ва танзими зиндагии наву ҷадидро ба риштаи тасвир мекашад, аз ҷумла:

Бифармуд кардан ба дар бар хурӯш,

Ки ҳар кас, ки доред бедор хуш.

Набояд, ки бошед бо сози ҷанг,

На з-ин гуна ҷӯяд, касе ному нанг.

Сипоҳӣ набояд, ки бо пешавар,

Ба як рӯй ҷӯянд ҳар ду ҳунар.

Яке корварзу яке гурздор,

Сазовори ҳар кас падид аст кор.

Чу ин кори он ҷӯяд, он кори ин,

Пурушӯб гардад саросар замин.

Ба банд андар аст он ки нопок буд,

Ҷаҳонро зи кирдори ў бок буд.

Шумо дер монеду хуррам бувед,

Ба ромиш сӯйи варзиши худ шавед.

Шуниданд яксар суҳанҳои шоҳ,

Аз он марди парҳези бодастгоҳ.

В-аз он пас ҳама номдорони шаҳр,

Касе, к-аш буд аз тоҷ в-аз ганҷ баҳр.

Бирафтанд бо ромишу хоста,
Ҳама дил ба фармонаш ораста.
Фаридуни фарзона бинвохташон,
Бар андоза бар пойгаҳ сохташон.
Ҳама пандашон доду кард офарин,
Ҳама ёд кард аз Ҷаҳнонофарин.

(ниг.: Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. Ҷилди аввал. Матни интиқодӣ аз рӯйи чопи Маскав. Таҳти назари Е.Э.Бертелс. Ба кӯшиш ва зерӣ назари Саиди Ҳамидиён. –Тоҳрон: Қатра, 1373. –С.76)

Ба ин маъно, Меҳргон рӯзи Фаридун аст, чунонки Наврӯз рӯзи Ҷамшед талаққӣ шудааст. Пас, Фаридун зиндакуандаи ойини куҳани Ҷамшедӣ аст ва табиист, ки Хуршедқирдор мебошад (ниг.:Муҳаммад Маҳдӣ Муаззини Ҷомӣ. Адаби паҳлавонӣ (Мутолиае дар таърихи адаби деринаи иронӣ аз Зардушт то Ашкониён). –Тоҳрон: Нашри Қатра, 1379. –С.24).

Асадии Тӯсӣ, ки суннати шоҳноманависиро пас аз Фирдавсӣ идома бахшидааст, дар интисоби ин ҷашн ба Фаридун меғӯяд:

Фаридуни фаррух ба гурди набард,
Зи Заҳҳоки тозӣ баровард гард.
Ҷу дар бурҷи шоҳин шуд аз хуша меҳр,
Нишаст ӯ ба шоҳӣ сари моҳи меҳр.
Бар ороиши Меҳргон ҷашн сохт,
Ба шоҳӣ сар аз ҷархи маҳ барфарохт.

(ниг.: Асадӣ, Тӯсӣ. Гаршосбнома. Ба эҳтимоми Ҳабиби Яғмоӣ. –Тоҳрон: Китобхонаи Тухурӣ, 1352. –С.366).

Дар фарҳанги иронитаборон пирӯзии Фаридун бар Заҳҳок, ки балъандаи Хуршед ва бавучудоварандаи зулмату торикӣ шинохта мешавад, пирӯзии хираду дод бар ҷаҳолату бедодист. Ин аст, ки бар он пофишорию таъкид мегардад:

Балъандаи Хуршед, ки худ расми Заҳҳок аст,
Бо дасти Фаридун ҳама торикӣ ҳалок аст,
То қудрати ақлу хиради Коваи пок аст,
Аз зулмату бедодии Заҳҳок ҷӣ бок аст?

Дар бораи таҷлили ҷашни Меҳргон ва иҷрои маросимоти меҳргонӣ қабл аз ислом донишмандон, муаррихон ва шоиру нависандагон изҳори назар кардаанд. Ҷиддитарин нукотро дар заминаи ҷашни Меҳргон ва мушаххасоти таҷлили маросимоти меҳргонӣ фарҳангшиноси шаҳири асримиёнагии тоҷик Абӯрайҳони Берунӣ баён доштааст: Ба таъкидоти Берунӣ диққат медиҳем: «Ин ид монанди дигар аъёд барои умуми мардум аст. Аз ойини Сосониён дар ин рӯз ин буд, ки тоҷеро, ки ба сурати офтоб буд, ба сар мегузоштанд ва дар ин рӯз барои ирониён бозоре барпо мешуд...» (ниг.: Берунӣ, Абурайҳон. Осор-ул-боқия. Тарҷумаи Акбари Доносиришт. –Техрон: Амири Кабир, 1362. –С.247). Пойинтар дар мавриди суннат ва шеваи тақдимоти ҳадоӣ меҳргонӣ дар дарбори мулуки Хуросон менависад: «Ва дар мулуки Хуросон расм аст, ки дар рӯзи Меҳргон ба сипоҳиён ва артишиён раҳти пойизӣ ва зимистонӣ медиҳанд...» (ниг.: Берунӣ, Абурайҳон. Осор-ул-боқия. Тарҷумаи Акбари Доносиришт. –Техрон: Амири Кабир, 1362. –С.249).

Доир ба ҷашни Меҳргон дар замони Ғазнавиён иттилооти бештаре дар даст аст. Ашъори шоирони даврони Ғазнавӣ Унсурӣ, Манучехрӣ, Фаррухӣ ва дигарон гувоҳи онанд, ки ҷашни Меҳргон бо шукӯҳу шаҳомати махсус таҷлил мегардидааст. Муаррихи машҳури замони Ғазнавӣ Абулфазли Байҳақӣ тартиби ҷашни Меҳргон ва ороишоту тадорукоти меҳргониро, ки бо ҳузури Султон Масъуди Ғазнавӣ солҳои 428, 429 ва 430 ҳиҷрии қамарӣ иттифоқ афтада буд, ба қалам дода, аз ҷумла дар ин бобат нигоштааст: «...Ва рӯзи ҷаҳоршанбеи нухуми зулҳиҷҷа ба ҷашни Меҳргон бинишаст ва ҳадяҳои бисёр оварданд» (ниг.: Байҳақӣ, Абулфазл. Таърихи Байҳақӣ. –Техрон, 1344. –С.697).

Аз он ҷо, ки Меҳргон ба ҳусни зиндагии рӯзмарраи мардумӣ ҳусни дигар афзудааст, тӯли таърих мардум ва табақоти гуногуни иҷтимоиро маҷзуб намудааст. Розии ҷазбаи ҷашнӣ ва маросимии Меҳргон дар ҳамираи ҳувиятии он, ки бо мушаххасоти маҳосини ахлокию отифии меҳр, муҳаббат, илтифот, самимият, хирад, ғазилат, садоқат, шарофат, мурувват, саховат ва мунтаҳо, инсоният омезиш ёфтааст, ниҳон аст, Агарчи Наврӯз бо муҳтавои ботинию зоҳириаш ҷуғрофиёи

бузургтареро мусаххар карда буд, Меҳргон аз он монданӣ надошт ва дар фазою муҳитҳои гуногун таҷлил гардида, роҳро барои тавсеа додани ҷуғрофӣ ҳамвор мекард. Кор то ба ҳадде расида будааст, ки замоне ҳар ду моҳ -- меҳрмоҳ ва фарвардинмоҳро, ки ба тартиб оғози эътидоли пойизӣ ва баҳорӣ маҳсуб ёфта, дар он баробарии рӯзу шаб иттифоқ меафтад, ба унвони соли нав ҷашн мегирифтанд. Афзун бар ин, бархе ҷашни Меҳргонро бар ҷашни Наврӯз бартарӣ додаанд ва ин нуктаро ба наشري ҳашарот дар фасли баҳор, ки боиси коҳиши зироат мегардидааст, марбут донистаанд (ниг.: Берунӣ, Абӯрайҳон. Осор-ул-боқия. Тарҷумаи Акбари Доносиришт. –Техрон: Амири Кабир, 1362. – С.329).

Ба гумони ғолиб, Меҳргон, на ба хотири он ки номи моҳ ба рӯзи моҳ баробар мешудааст, мавриди таҷлил қарор мегирифтааст, балки ба ифтихори шарофату волоияти зиндагӣ ва арзиши умри инсонӣ таҷлил мегардидааст. Ба ин маъно, Меҳргон эҳсоси зиндагипарастии инсон ва дар маҷмӯъ, мардумро ифода мекунад. Чун Меҳргон бо аҳду паймон ва меҳру муҳаббат иртиботи зотӣ ва маъноӣ дорад, сатҳу сифати зиндагидӯстӣ ва зебоиписандии одамонро боло мебарад. Ин навъи биниши арзишманди миллӣ ва мардумиро дар густурдани хони меҳргонӣ, ки аз анвои мевачоту сабзавот – анор, себ, ангур, гандум, лӯбиё, наск ва амсоли инҳо таркиб ёфтааст, мушоҳида кардан мумкин аст. Дар силсилаи дастурхони ҷашнӣ, чи дар гузашта ва чи имрӯз символикаи ойина муҳим аст. Ойина намоди покию рӯшанӣ, фурӯғу биноӣ ва шукӯҳу тавоноии инсонист. Бо густурдани хони меҳргонӣ инсон ҳосили меҳнату заҳмати солонаашро, ки айёми пойиз ва ё тирамоҳ ҷамъбаст мешавад, ба намоиш мегузорад. Аз ин лиҳоз, Меҳргон бо меҳнат ва саъю талоши фикрию ҷисмонии инсон тавъам аст.

Пешинаи ва собиқаи устури ва таърихии ҷашни Меҳргон ифодагари он аст, ки мардуми форсу тоҷик дар ҳама даври замон, новобаста ба шароити сиёсӣ иҷтимоӣ, тааллуқоти наҷодию миллӣ ва динию имонӣ ба зиндагӣ ва инсон арзиши баланд қоиладора будаанд ва тавассути таҷлили ҷашну маросим, қабл аз ҳама, иттиҳоду ҳамбастагии

инсонҳоро меҳостаанд. Вежагии фарогирии ҷашнҳои миллий, аз ҷумла Меҳргон раванди баҳамойӣ ва ҳамшарикии мардумиро дар умури иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодию фарҳангӣ таҳкиму тақвият мебахшад. Маҳз ҳамин вежагӣ аз бомдоди таърихи зуҳури ҷашнҳои миллий то имрӯз дар бистари ойину маросимоти бумӣ ҳамчунон боқист.

Нозим Нурзода,

муҳаққиқ

шанбе, 13 октябри соли 2018, соати 13:33